

stila u zagrebačku operu, uz obveznu multimedijalnost dramskih, glazbenih, koreografskih, dekorskih i svjetlosnih sastavnica.

Ukratko, nakon čitanja ove knjige potpuno je razvidno da je Raić, uza sve otpore „iznutra“, uspio probuditi i pokrenuti zagrebačko kazalište iz postbenešičevske traumatične letargije te ga uzdignuti na viši umjetnički, ali i produkcijsko-organizacijski stupanj o čemu možda najviše svjedoče (u Drami) *Hamlet*, *Koriolan*, *Krležina Leda* te *Antonije i Kleopatra* W. Shakespearea. U Operi pak, o čemu govori posljednje poglavlje ove iznimno vrijedne knjige u kojem se donose brojni podaci i analize Raićevih opernih režija (1910. – 1920.), dokazuje se kapilarna povezanost s njegovim dramskim redateljskim opusom – oba je odlikovao jedinstven redateljski izraz, pritom ravnopravno umrežen u tadašnji europski pogled na kazalište. Raić je naime prvi u nas razbio famu interpretacije glazbenog djela po brojevima, odnosno tradicionalni postupak u kojem pjevači stupe na pozornicu, stoje i pjevaju, izjednačivši na taj način uloge redatelja i dirigenta u produkciji glazbenog teatra za što je onomad također trebala velika hrabrost. Hrabrost je zapravo i bila ponajveća karakteristika toga umjetnika i njegova golemog opusa koji je s operom i završio – riječ je o uprizorenju Mozartova *Don Giovannija* o kojem se do danas raspređaju legende.

U knjizi se usto, ne manje važno, uz glumačke i redateljske metode Ive Raića, analiziraju i njegove teške faze kazališnog upravljanja vrhunac

kajih se zbio 1926. godine kada, nakon što ogorčeni Branko Gavella daje ostavku, Raić preuzima Dramu HNK da bi opet, 1929. u krajnje turbulentnim okolnostima (kad je smiješten još ogorčeniji Milan Begović) preuzeo Dramu i vodio je sve do svoje smrti na čiji su prerani dolazak i utjecali brojni sukobi u kazalištu i oko njega.

Monografija *Ivo Raić – hrvatski i europski glumac i redatelj*, njezina akribija, dubina istraživanja i širina obzora te autoričin stil punih, kružnih rečenica ispunjenih različitim intenzitetima zanimljiva stilističkog tkanja donose čitatelju brojna čitalačka uzbuđenja koja se sva ne mogu obuhvatiti jednom recenzijom. Posebno intrigantne za čitatelja koji voli začu dublje iza kulisa ovakvih poslastica jesu pomno razrađene bilješke, od kojih su iznimno dragocjene one o pojedincima koji su svojim djelovanjem u pojedinim kazalištima koja su angažirala Raića bili njihovim protagonistima: intendanti, dramski i glazbeni autori, redatelji, scenografi, glumački, operni, operetni, baletni, kabaretski i filmski prvaci, teatarski pedagozi, impresariji i političari vezani svojim radom uz pojedina kazališta – ta precizno usustavljena protagonistička i teatrografijska križaljka prepuna je podataka o kazališnim ansamblima, izvedbama, svečanostima, zgradama i publici, kao i njihovim specifičnostima u odnosu na ostale europske parnjake, a uz nju se donosi i gomila dosad neviđena fotografskog i arhivskog materijala. Uza sve navedeno, mora se spomenuti i pravi podvig izrade detaljnoga

teatrografijskog prikaza uloga (njih 267!) i režija (149!) Ive Raića.

Dobre knjige traže dugo, često i višekratno čitanje, zapisao je jednom prilikom veliki naš književnik Mirko Kovač. Da se upravo o takvoj knjizi ovdje radi svjedoči i strast s kojom autorica na 478 stranica izlaže raskošnu puninu i dubinu teksta o Raiću i njegovim poslovima i danima, a u kojima se zagrebačko kazalište snažno izdiglo iz višegodišnjega neambicioznog prosjeka. Tako smo mnogostrukoću njezina pristupa zapravo dobili dvije knjige u jednoj, druga se naime ukazuje iz stranice u stranicu u brojnim, preciznim bilješkama koje svjedoče o gotovo ravnopravnoj pripadnosti hrvatskoga kazališta kulturnoj povijesti srednje Europe s kraja 19. i početka 20. stoljeća, a koje u toj mjeri ne bi ni bilo bez djelovanja velikoga Raića.

Martina Petranović

KAZALIŠNE I DRUŠTVENE METAMORFOZE HRVATSKIH GLUMICA

Lucija Ljubić
Od prijestupnice do umjetnice

Meandarmedia, Akademija za umjetnost i kulturu u Osijeku

Zagreb, Osijek 2019.

Pоследnje dvije godine tradicionalni se teatrološki znanstveni skup *Krležini dani u Osijeku* održavao u znaku proučavanja opusa, poetika i dostignuća hrvatskih redatelja i glumaca, a pod egidom nedostatne kazališno-povijesne i teatrolo-

ške obradenosti spomenutih dviju umjetničkih profesija i njihovih eminentnih predstavnika. Zbornici sa spomenutih skupova nedvojbeno će pridonijeti temeljitijem poznavanju teme, barem ili posebice kada je riječ o pojedinim eminentnim predstavnicima redateljske i glumačke struke u hrvatskome glumištu. Početkom ove godine objavljena je, međutim, knjiga koja i odabirom teme i opsegom i načinom njezine obrade glumački dio rečene problematike zahvaća daleko sveobuhvatnije, sustavnije i iscrpnije, uzimajući kao predmet svog proučavanja fenomen ženskoga glumačkog iskustva u hrvatskome kazalištu i u njegovoj neposrednoj javnoj i društvenoj okolini, i to od samih začetaka ženske glumačke aktivnosti u hrvatskom kazalištu do takoreći danas. U knjizi znakovitoga naslova *Od prijestupnice do umjetnice* teatrologinja i sveučilišna profesorica na osječkoj Akademiji za umjetnost i kulturu Lucija Ljubić, nadahnuto je, arhivski akribično i interpretativno lucidno, izložila povijest „kazališnih i društvenih uloga hrvatskih glumica“, kako ujedno glasi i podnaslov njezine studije otisnute u izdanju zagrebačkoga nakladnika Meandarmedia i osječke Akademije za umjetnost i kulturu. Knjiga se temelji na autoričinoj doktorskoj disertaciji obranjenoj na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu još 2009. godine koja je za potrebe ovog izdanja, ujedno i sveučilišnoga udžbenika, temeljito prerađena i dopunjena kako bi bila prohodnija i pristupačnija potencijalno čitatelju, dakle ne samo užoj

znanstvenoj zajednici s područja teatrologije i dramatologije, već i brojnoj studentskoj populaciji umjetničkih akademija i fakulteta društveno-humanističkih usmjerenja, kao i samoj kazališnoj zajednici. Kronološkim načinom organizacije i iznošenja građe te stilskom jasnoćom i razumljivošću iznesenih podataka, teza i zaključaka, koliko i samim vizualnim oblikovanjem knjige obogaćene većim brojem atraktivnih likovnih priloga na kojima dominiraju hrvatske glumice 20. stoljeća, knjiga je ujedno otvorena i široj javnosti koju zanima povijest hrvatskoga glumačkog iskaza, a posebice žensko glumačko iskustvo i njegove najznačajnije prenositeljice.

Uočivši, naime, nedostatnu (i)li ne cjelovitu istraženost kontinuiteta i naravi ženskog glumačkog sudjelovanja u hrvatskome kazališnome životu, ali i sudjelovanja glumica u općem kulturnom i javnom životu svoga vremena, Lucija Ljubić uhvatila se sustavnoga i detaljnoga proučavanja ženske glumačke aktivnosti u hrvatskome kazalištu, počevši od znamenitog sudjelovanja časnih sestara u *Trokraljevskoj igri* u šibenskome samostanu 1615. godine i prvih ženskih glumačkih nastupa u dopreporodnome glumištu preko udjela glumica u profesionalizaciji hrvatskoga kazališta sredinom 19. stoljeća do razgranatosti njihovih kazališnih, umjetničkih i društvenih angažmana nakon pluralizacije hrvatskoga kazališnog života po završetku Drugoga svjetskog rata i akademizacije glumačke umjetnosti u dru-

goj polovici 20. stoljeća, a svoje je uvide zaključila, barem zasad, risanjem obrisa suvremene ženske glumačke samosvijesti na razmeđu 20. i 21. stoljeća. U svome proučavanju ženske glumačke aktivnosti Lucija Ljubić najprije polazi od brižljivo istražene i promišljene kazališno-povijesne i teatrološke literature, uvažavajući spoznaje dosadašnjih kazališnih povjesničara, teatrologa, kritičara i(li) kazalištaraca koji su se pomnije i u različitim žanrovima bavili rečenom temom, od Nikole Andrića preko Branka Gavella i Slavka Batušića do Nikole Batušića, Branka Hećimovića, Borisa Senkera, Antonije Bogner Šaban ili Lade Čale Feldman, ali i brojnih drugih. Posebice to vrijedi za dopreporodno razdoblje, no o periodu od profesionalizacije hrvatskoga glumišta sredinom 19. stoljeća do danas, o kojem postoji iscrpna i dosad dobrim dijelom neiščitana arhivska građa pohranjena poglavito u Muzejsko-kazališnoj zbirci Odsjeka za povijest hrvatskoga kazališta HAZU te kazališnim arhivima, Lucija Ljubić piše u prvome redu na temelju vrlo dobrog uvida u opsežnu i mnogovrsnu teatrografsku i teatrološku građu koja obuhvaća najrazličitiju kazališno-povijesnu dokumentaciju, fotografije predstava i pojedinaca, programske knjižice, dramske tekstove, kazališnu kritiku, članke u kazališnoj periodici i sl., o čemu dijelom svjedoče i studiozne detaljne bilješke i završni popis literature. Širinu golemoga vremenskog raspona istraživanjem obuhvaćene teme i raznolikost proučavane građe valja dopuniti i širinom geografskoga pro-

stora koji ova knjiga nastoji zahvatiti, a riječ je o svim važnijim kazališnim sredinama u Hrvatskoj, primjerice, u Zagrebu, Osijeku, Splitu, Vараždinu, Dubrovniku, i sl. Knjiga je u prvome redu posvećena hrvatskim dramskim glumicama, no prema potrebi razmatranoga glumačkog i kazališnog fenomena ili pak opusu u danom času odabrane glumice, zadire i u područje glazbeno-scenskoga kazališta i kazališta za djecu i mlade, a iskoračuje i prema drugim umjetničkim medijima glumačkoga izričaja, odnosno područjima radija, televizije i filma.

Kompozicijski i strukturno knjiga prati kronološki obrazac proučavanja hrvatskih glumica te se kao ključne povijesne i periodizacijske odrednice istraživanja nameću početak stupanja žena na scenu u dopreporodnom razdoblju, profesionalizacija hrvatskoga glumišta sredinom 19. stoljeća, osnutak Hrvatske dramske škole i razdoblje Miletićeve intendature krajem 19. stoljeća, promjene glumačkoga izričaja u međuratnom periodu prve polovice 20. stoljeća i osnutak današnje Akademije dramske umjetnosti 1950. godine. Završni dijelovi kronološkoga nizanja povezani su s kazališnim i kulturnim djelovanjem glumica koje su veći dio svoga opusa ostvarile ili privede kraju do mijene 20. i 21. stoljeća. Analiza glumačkog i kulturnog djelovanja poznatih i manje poznatih hrvatskih glumica u dugom vremenskom rasponu, ali ponajviše u posljednjih stotinu i pedeset godina, zasnovana je pritom

na nekoliko ključnih i čvrstih okosnica kao što su, primjerice, organizacija kazališnoga života u različitim razdobljima i kazališnim i kulturnim sredinama uključujući i položaj glumica u kazališnim pravilnicima i kazališnoj zakonskoj regulativi; analiza dramskoga repertoara s posebnim osvrtom na glumicama raspoloživ dijapazon uloga i u inozemnim i u domaćim dramskim naslovima; slijed glumačke izobrazbe od amaterizma preko prvih glumačkih škola do stjecanja glumačke akademske titule; socijalni i ekonomski, umjetnički i društveni status glumica; načini na koje se o glumicama i njihovoj glumačkoj i neglumačkoj kulturnoj djelatnosti promišljalo i pisalo u kazališnoj kritici, esejistici i publicistici, ali i u medijima u širem smislu. Ovisno o razmatranome odsječku hrvatske glumišne povijesti, autorica u analizi glumačkih prinosa i opusa posebnu pozornost pridaje i radu na glumačkome govoru, razvoju glumačkih fahova i njihovome raspadanju, mijenama u glumačkim stilovima, statusu glumca u ansamblu i u cjelini predstave, reakcijama kazališne i društvene okoline na iskorake glumica u druga područja kazališnog i javnog rada, i sl.

S obzirom na navedene parametre Lucija Ljubić svakome razmatranom razdoblju utvrđuje specifična obilježja i odnos prema glumicama pa tako, na primjer, navodi da dopreporodno mahom maskulino glumačko razdoblje u kojem su u ženskim ulogama većinom nastupali muškarci ili su se ženske uloge brisale i preprav-

ljale u muške, osim u rijetkim i iznimnim situacijama, karakterizira prijestupnički odnos prema ženskoj glumi; da je preporodno razdoblje uspostavljanja profesionalnoga hrvatskoga kazališta obilježeno poticanjem žena na glumačku aktivnost pod kriticom domoljublja i ideje uspostave nacionalnoga kazališta; da se od početka 20. stoljeća glumice sve više angažiraju u različitim medijima glumačkoga stvaranja, ali i izvan samoga glumačkoga poziva djelujući u čitavom nizu kazališnih i nekazališnih kulturnih i društvenih djelatnosti. Unutar šire razmatranih fenomena ženske glume, pomno se proučavaju i profesionalni životopisi velikoga broja odabranih glumica. Osim što su locirane u šire kazališno-povijesne okvire i problematiku, odabrane glumice predstavljene su i osnovnim biografskim podacima, popisom i(li) analizom važnijih kazališnih uloga, zapaženijim obilježjima i specifičnostima vlastitoga glumačkoga stila i izraza, izvanglumačkim interesima i ostvarenjima u kazalištu i društvu te, naposljetku, statusom u kazalištu, u kazališnoj historiografiji i u društvu. U svojim teatrološkim istraživanjima Lucija Ljubić uvijek pokazuje zanimanje za kulturološki pristup odabranim temama, pa tako i u knjizi posvećenoj hrvatskim kazališnim glumicama odabire kulturološki uvjetovan kut gledanja, analizirajući hrvatske glumice ne samo kao interpretkinje dramskih likova na sceni, već i kao umjetničke i društvene osobnosti koje su uspješno i nepokolebljivo, katkada i usprkos protivljenju svoje okoline, djelovale

na brojnim i raznolikim poljima kulturnoga i javnoga života, kao prevoditeljice, književnice, redateljice, kazališne poduzetnice, glumačke pedagoginje, publicistkinje, znanstvenice i pokretačice raznih kazališnih i kulturnih inicijativa, ali i javne osobe koje su se na različite načine očitovale i o svome radu, i o kazalištu, i o društvenom položaju glumica i žena, i o kulturnome životu uopće. Središnji zaključak koliko i pogonsko gorivo knjige stoga ponajprije možda valja tražiti u autoričinoj tvrdnji da je „ženski glumački udio neodvojiva i bitna sastavnica hrvatskoga kazališnoga kontinuiteta i kulturnoga identiteta“.

Budući da je u knjizi obrađen iznimno velik broj hrvatskih glumica među kojima su Franjica Vesel, Marija Ružička Strozzi, Ljerka Šram, Nina Vavra, Božena Kraljeva, Mira Župan, Milka Podrug Kokotović, Zdravka Krstulović ili Neva Rošić tek nekoliko zvučnijih imena, nabranje pojedinačnih zasluga bilo bi doista neizvedivo te ih je uputnije potražiti u knjizi u kojoj su sada dostupne sve na jednome mjestu. No, u zaključku se ipak čini potrebnim izdvojiti makar lice s naslovnice, glumicu Viku Podgorsku u ulozi Shawove Ivane Orleanske koja na poznatoj Tonkinoj fotografiji iz 1925. godine, kostimopom svete ratnice i gestualno određena rukom prkosno položenom na bok, kao da sumira naslovom sugeriranu mukotrpnost, ali i plodotvornu putanju koju su prolazile hrvatske glumice, putanju od davnašnje prije-

stupnice čiji su se glumački pokušaji nastojali sankcionirati, onemogućiti ili utišati do današnje umjetnice koja bez zadržke polaže i ostvaruje svoje pravo na govor – sa scene i izvan nje. Pa i sa stranica knjige Lucije Ljubić koju je vrijedilo čekati.